

Балчо Нейков
ФАКИЙСКО ПРЕДАНИЕ

СБИРКИ ОТ НАРОДНИЯ ЖИВОТ

I. За праотците
на войводата Стефан Караджа

•

II. Стефан Караджа и неговите предци

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Издателство „Изток-Запад“, 2018

ISBN 978-619-01-0203-8

Балчо Нейков

ФАКИЙСКО ПРЕДАНИЕ

СБИРКИ ОТ НАРОДНИЯ ЖИВОТ

I. За праотците
на войводата Стефан Караджа

•

II. Стефан Караджа и неговите предци

Ръкописа са проучили, разчели и подготвили:

ЕЛЕНА ХАРБОВА
ЕЛИСАВЕТА МИЛАДИНОВА

СЪДЪРЖАНИЕ

Летопис за праотците на Стефан Караджа (<i>Дойно Дойнов</i>)..	11
Балчо Нейков и неговите записки (<i>Елена Харбова</i>).....	16

I

ЗА ПРАОТЦИТЕ НА ВОЙВОДАТА СТЕФАН КАРАДЖА

[Съдържание] (<i>Балчо Нейков</i>)	29
Предговор (<i>Балчо Нейков</i>).....	31
Селото Факия и крайчерноморските крепости	36
Вълко Добруджански.....	49
Войнишкият Бакаджик.....	52
Пейчо Овчаря и Селим ефенди.....	52
Ношта до Ченгене скеля	53
Революцията и жалното отмъщение	53
Селимов гост и усмивката Селимова.....	54
Липсванието на Никовите синове.....	54
Пейчовите клетви за отмъщение.....	55
Пейчо войвода към синовете си.....	55
Войната и турските клетви.....	55
Стоян и Вълко Бинбела	56
Сговор	56
Пейчовата сватба и куцията цар.....	57
Смъртта на хубавата Стоянка Никова	59
Маринчо с Пейчо за в Преслав и Вълково.....	60
Вълко Бинбела към синовете си	61
Маринчо Палабуяка.....	61
Възвание на Маринчо Страшний	63
Стоян и Мира	64
Втори кърджалии.....	65

Маринчо Вълков	65
Пейчовото възвание.....	66
Опустошението на Тагар кьой.....	67
Стоянка Пейчовица и Нико Кроткий	68
Турските хаджии	70
Дафна и Маринчо	71
Пейчо Шейтана	72
Баба Дафна Маринчовица.....	74
Основателите на Ченгене скеля	75
Селото Ичме.....	76
Длъжностите	80
Новите съседи на Созопол и Ай Никола	81
Кърджалиите и караевренците	81
Селото Едига и трийсетях хайдути и трите момчета	82
Кърджалиите с Индже войвода и Кара Колю.....	83
На всяк сноп и желтица.....	86
Дядо Никола и Чадърджиоглу	88
Инджелибаир и Осман баир	88
Бесилките	90
Катастрофата на Караевренската кула.....	92
Селото Едига след засмения праматар	102
Селата Алагюн и Ескиполос.....	103
Битката на Николчов кайряк.....	105
Маринчо Тюрюдията.....	105
Едирненският владика, Кърню кехая и бабиното Великино орехче.....	113
Ичменският чифлик.....	116
Георги Дарди и червената му круша.....	117
Неприятелите на Маринчо	132
Митар и Димо.....	136
Калугерът и Стайко.....	140
Отмъщението.....	150

Тодор и Каля	171
Киризия и Радул	173
Войната и московският цар през Добруджа	175
След Едирненския мир	178
Митар и Никола	180
Стоян войвода и керваните	181
Палюнката и Пъндето, и те от поканените	183
Сега повече ми се плаче, отколкото като бях дете	184
Живата раздяла	185
Андон Папазоглу и Рубчев Стоян	195
Лъджата Свети Илия	196
Кръщението	198
Скръбта	201
Буната „Удри го!“	202
Поп Иван и Желю	203
Стефан в кладенеца	204
Никола за Стефан	205

II

СТЕФАН КАРАДЖА И НЕГОВИТЕ ПРЕДЦИ

Радостната ваканция (неделя, 22 юни 1847 г.)	211
Потурският сбор (неделя, 29 юни 1847 г.)	215
Говедарка, но хубавица	219
Името му Стефан	220
След заминаването	223
Тъгата на Стефан	226
Ганча	228
Песента на Ганча	231
Гяур Имам	232
Желязо да стане!	235
Любопитният терзия	237
Чорбаджи Маринчо	239

Куцата фамилия.....	246
Никола и Жечо.....	255
Марин и Стефан.....	263
Отсякъл ѝ пръста.....	269
„Недейте я събужда“.....	271
Женският писък.....	273
Гореше цяло.....	273
Немирството на Стефан.....	277
Благодарение на Стефан.....	279
Отмъщение на плазарката.....	283
Пей и плаче.....	286
Момчо и Драгана.....	287
Историята на Потур.....	296
Саид паша и Дели хаджи Ибриям паша.....	299
Гагаузка република – Вистер.....	307
Малка история.....	315
Помайчимата на Стефан.....	318
Жива раздяла.....	320
Военни гости.....	322
Календарният въпрос.....	325
Пак война ще има.....	331
Червеното яйце.....	333
Болният турчин.....	337
Прескокнал кравата.....	343
Кримската или Севастополската война.....	349

ПРИЛОЖЕНИЯ

Кратки обяснителни бележки.....	353
Географски словник.....	375
Речник на по-често употребените чужди, остарели, диалектни и редки думи.....	393

Тази година се навършват 150 години от смъртта на големия родолюбец и борец за националното ни освобождение от османско владичество Стефан Тодоров Димов – легендарния войвода Стефан Караджа (1840–1868).

По този повод издателство „Изток-Запад“ отново издава спомени на Балчо Нейков за детството, живота и предците на безсмъртния българин.

И в настоящето издание са запазени диалектизмите, стилът и словоредът на автора така, както са в ръкописа.

Поправени са само явни правописни грешки, а текстът е коригиран съобразно новите правописни правила. Географският словник и Речникът на чужди, остарели, диалектни и редки думи, в изработването на които са участвали и колегите ни Николай Домусчиев и Петко Груевски, са коригирани и осъвременени от редактора на настоящето издание.

Елисавета Миладинова

ЛЕТОПИС ЗА ПРАОТЦИТЕ НА СТЕФАН КАРАДЖА

Преди няколко десетилетия, скучаейки из Копривщица, Ал. Балабанов открил захвърлени в едни нощви записките на Захари Стоянов, прочел ги на един дъх и след това написа най-хубавия – класически по характера си предговор на това неповторимо съчинение. Написа не само предговор, но и за пръв път достойно оцени летописеца на Априлското въстание, като го нарече „един наш Тукидит“, а самите „Записки“ защити от хулите и пренебрежението и ги постави на едно от първите места в българската литература.

Подобни чувства изпитах, когато се зачетох в подготовките за издаване от колектив на Ръкописно-документалния център при Националната библиотека „Кирил и Методий“ записки на предосвобожденския обществен и културен деец Балчо Нейков. Порази ме не толкова талантът или пък писателското умение на автора – поразиха ме простотата и непосредствеността, с които разкрива живота и съдбата на народа ни под робството, народностната и родовата му памет! С една дума – записките на Балчо Нейков са отговор на вечно живия въпрос в нашата история – как сме оцелили в тези така превратни за българите събития и условия... И трябва само да съжаляваме, че нямаме сега един втори Балабанов, който да определи с широк замах, но тънко и точно мястото на Балчо Нейков в нашата литературна, народописна традиция.

Но има и нещо друго, което ни кара да свържем прочутите „Записки по българските въстания“ със записките

на Балчо Нейков. Издънка на стар род, сродник и приятел на Стефан Караджа, той започва началото на записките си като биография на „Войводата Стефан Караджа“. Случайно? Струва ни се – не! Това е време, когато „Записките“ на Захари Стоянов стават широко достояние на българската обществено-ност, когато се пишат биографиите на Васил Левски, Христо Ботев; правят се опити за написване истории на четите, преди всичко на четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа. Това е и времето, когато народният поет Иван Вазов пише своята незабравима „Епопея на забравените“.

В така създадената обществена атмосфера Балчо Нейков чувства нужда да каже онова, което знае за своя роднина и другар, но да каже и това, което по негово мнение другите не знаят! Да го поднесе „на благосклонното внимание на нашата читающа младеж: и на всички ученолюбци, които умеят високо да ценят и почитат паметта на славните народни войводи и мъченици за придобитата българска свобода“. Започва в духа на времето „биография“, но само месеци след това – през август 1888 г., след като е поразмислил и поработил над спомените си, записва ново заглавие на труда си „Сбирки от народния живот за праотците на войводата Стефан Караджа“. И ще продължи и по-нататък все в този дух – да проследява родословието на Бинбеловци, Узуновци и още много други; да записва предания и легенди, като ни пренася далеч във времето – до Първото българско царство и началните векове на робството; ще описва живо и най-обикновени събития, на които сам е свидетел. С това ще се разминава с първоначалната си задача, ще се разграничава и от „Записки по българските въстания“, и от биографиите, които излизат по това време. Но същевременно, без сам за подозира, ще създаде нови по насоките си записки – записки-сбирки от народния живот, записки-завещание към деца и внуци, в които главното ще бъде да се знае, пази и препредава родовата памет на поколенията. И тъкмо в това ще сполучи, тъкмо тук ще бъдат ценността и значимостта на неговия труд – че е създал една богата и разностранна родова хроника, каквата в българската народописна традиция липсва! Оставил ни е родова хроника за един прочут, голям и

малко срещан в условията на тежкото чуждо робство български род – Бинбеловския.

Балчо Нейков не притежава никакви изключителни качества на разказвач. Той не е изкусен майстор на езика, не рисува пластични образи, няма усет за композиционна яснота. Но той е неподражаем в историческия си усет: проявява интерес към всичко, което заслужава внимание, което трябва да се чуе и проучи, да се запомни и предаде на поколенията. Казано най-кратко – има чувство към историчното и историята.

Погледнато ограничено, тези качества той е наследил от баба си, която знае и разказва много случки и за много събития и лица; помни наизуст стотици празници и дати. В по-общ смисъл обаче Балчо Нейков наследява летописния интерес и традициите на няколко поколения Бинбеловци и Узуновци и става техният най-добър изразител. Обстоятелството, че подобни родове и традиции са малко в българската история от това време, ни дава основание да го считаме и за явление от общонационален характер.

* * *

В записките на Балчо Нейков изследователят ще намери много и разнообразни исторически свидетелства. Най-ценни безспорно са данните за ранната биография на Стефан Караджа, както и за живота, съдбата и борбата на българите-изселници в Добруджа и Южна Русия през 50-те – 60-те години на XIX в. Тези сведения са непосредствени; те разкриват икономическото положение, борбите за църковнонационална независимост, за българска просвета в тези краища. Ценни са и всички данни за участието и съдбата на българите в руско-турските войни, за преселническото движение, за въстанието на Александър Ипсиланти и революцията от 1848г., за участва и борбата на отделни герои.

Но изключително богати са сведенията за с. Факия, за Странджа и Странджанския край, за Бинбеловците, за Караевренското „приключение“ и т.н. Някои от тези сведения наистина могат да се поставят под съмнение, но голяма част други не само са верни, но и се потвърждават,

доразкриват от наши и чуждестранни източници. Така например преминаването на Карл XII Шведски през Странджа се потвърждава от новоиздирените източници в Швеция и преди всичко от Хрониката на Микаеел Енеман „Пътуване от Бендер до Константинопол“ (1709). Документите от руска страна пък потвърждават цялото преселническо движение, борбите, уредбата на новите български селища в Бесарабия и Южна Русия. За щастие, запазени са и част от надгробните плочи на Бинбеловците – „мраморите“, за които пише Балчо Нейков. (Днес някои от тях се пазят в Бургаския музей, а копия могат да се видят в новата експозиция на Националния исторически музей – София.)

Ценността на записките на Балчо Нейков не се изчерпва само с тяхната достоверност – тя се изразява и в това, че те са чисто домашен извор, че чрез тях най-добре се вижда как българското население само е видяло, преживяло и оценило събитията. В точния смисъл на думата това е народен летопис за историята на странджанските жители през вековете на робството. Записките разкриват същевременно и оная народна традиция, която не само опазва верския и народностния дух, но създава предпоставки и за по-късните политически стремежи на странджанското население. За илюстрация ще приведем само един пример. По време на Руско-турската война от 1828–1829 г. в с. Факия са настанени офицери от щаба на армията на генерал Дибич. Фонтан – руски дипломатически чиновник (от френски произход) към същия щаб – свидетелства, че преди подписването на Одринския мир поговорил по тежненията на българите със своя домакин-факийски селянин. На другия ден, твърди Фонтан, българинът му донесъл лист хартия, на която в 12 точки били поставени исканията на българите – да се разширят правата и самоуправлението на българските общини, да се регулират данъците, да се даде право на българите да носят своите национални носии, включително да имат и своя народна войска. Цяла политическа програма, издигната десетилетия преди оформянето на българската политическа мисъл, преди създаването на организирано националноосвободително движение с програмни искания!